

MONIKA MAKOWIECKA

MAREK REICHEL

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

**OBSZARY PRZYGRANICZNE
JAKO SPECJALNY TYP OBSZARÓW PROBLEMOWYCH
POLITYKI REGIONALNEJ
NA PRZYKŁADZIE POLSKI I SŁOWACJI**

Abstract: Border Areas as a Special Type of Problem Areas, Based on the Regional Policy of Poland and Slovakia. The study refers to assessing whether the geographical location of the border areas is an obstacle to their rapid economic development. Done analysis of the level of economic development problem areas based on selected areas of the Polish and Slovak borders. Authors pay special attention to the following themes statistics: regional accounts, the situation on the labour market, wages, entrepreneurship, tourism, infrastructure, demography and life. Assessment of the level of development was carried out using the method of development pattern with regard to ten diagnostic features.

Results of the analysis showed that the border areas are units of varying growth potential that is often untapped area of possibilities, but in the ability to growth. Analysis individual macroeconomic indicators of the border areas at NUTS level 3, does not show too clearly that their geographical location is an obstacle to dynamic development of these areas. These areas require effective planning enables the realization of any investments that are the basis for their long-term economic development, especially with him stimulate integrated action at every level of planning, taking into account both the tool of regional policy and planning.

Key words: Economic development, regional policy, the border area, the problem area.

Wstęp

W literaturze nie ma zgodności poglądów co do pojęcia *obszaru problemowego*, powodując powstanie istotnych rozbieżności w jego definiowaniu. Istnieje szerokie spektrum znaczeniowe obszarów problemowych i różnorodne kryteria ich delimitacji. Mianem *obszaru problemowego* określa się wiele typów jednostek przestrzennych w zależności od kategoryzacji występujących na ich terenie trudności. Zasadność wyznaczania

tych obszarów wynika m.in. z zasady koncentracji interwencji w celu poprawy efektywności działań podejmowanych na rzecz zmniejszania różnicowań w poziomie rozwoju (podstawowej zasady polityki regionalnej). Jest także rezultatem realizacji głównego celu gospodarki przestrzennej, jakim jest dążenie do osiągnięcia ładu przestrzennego.

Obszar problemowy rozumie się m.in., jako „obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych wskazany w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lub określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy” [Ustawa 2003, art. 2 pkt 7].

Według Zagożdżona [1988, s. 137-147] „obszar problemowy jest to część przestrzeni geograficznej, którą cechuje występowanie negatywnych zjawisk ze sfery społecznej, ekonomicznej oraz technicznej, wywołujących określone anomalie wewnętrzne i anomalność obszaru”.

Z kolei Ciok [1994, s. 5-26] definiuje *obszar problemowy* jako „obszar o niskiej efektywności struktur społeczno-gospodarczych i przestrzennych, a więc wymagający ze strony planowania i polityki regionalnej specjalnych posunięć potrzebnych do rozwiązania zaistniałych tu problemów”. Tak też rozumiane będzie pojęcie *obszar problemowy* w prezentowanym opracowaniu.

Jedną z kategorii obszarów problemowych polityki regionalnej zarówno polskiej [Koncepcja ... 2012, s. 88; Krajowa Strategia... 2010, s. 6], jak i europejskiej [Ekspertyza... 2012, s. 55] są m.in. obszary przygraniczne, przede wszystkim ze względu na swoje cechy społeczno-geograficzne.

Ścisłe zdefiniowanie obszaru przygranicznego, a także określenie jego zasięgu w głąb kraju nie jest łatwe. Zasięg obszaru przygranicznego jest bowiem jednoznacznie określony tylko od strony zewnętrznej, w miejscu przebiegu granicy państwa, natomiast od wewnątrz cechuje się szeroką strefą przejściową, co jest przyczyną powstawania istotnych problemów terminologicznych, utrudniających jego desygnowanie. Dlatego też brak jest jednej, powszechnie uznawanej definicji zarówno obszaru przygranicznego, regionu przygranicznego, regionu transgranicznego oraz pojęć pokrewnych, takich jak; region pograniczny, pogranicze, strefa przygraniczna itd. [Rykiel 1990, s. 263-273].

W zależności od dyscypliny naukowej rozpatrującej problematykę obszarów przygranicznych, termin ten odnosi się do terenów leżących po jednej lub po obu stronach granicy państwowej. Zazwyczaj pojęcie *obszaru przygranicznego* sprowadza się do terytorialnego układu społeczno-gospodarczego położonego po obu jej stronach [Więckowski, 2004, s. 25-27; Gorzym-Wilkowski 2005, s. 235-252; Kosiedowski, Słowińska 2009, s. 27-49]. Do celów planistycznych przyjmuje się, że obejmuje on terytorium do 100 km szerokości od granicy państwowej [Kozak *et al.* 1998, s. 27].

Ze względu na możliwości pozyskania danych statystycznych, uzyskania miarodajnych wyników badań, prowadzenia polityki regionalnej, czy też wdrażania strategii rozwoju oraz programów Unii Europejskiej, określając zasięgi regionów przy-

granicznych, najczęściej przyjmuje się jednostki terytorialne występujące w danym państwie [Szlachta, 1984, s. 552-559; Kosiedowski, Słowińska 2009, s. 27-49]. Natomiast w terminologii Unii Europejskiej obszary przygraniczne są jednoznacznie zdefiniowane jako jednostki poziomu NUTS 3 wzdłuż granic państwowych.

Mając na uwadze, że podstawowym uwarunkowaniem funkcjonowania gospodarki regionu przygranicznego jest specyfika systemu ekonomicznego państwa, którego jest częścią, a znaczenie przygranicznego położenia odzwierciedlane jest m.in. w podstawowych wskaźnikach rozwoju gospodarczego, celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy poziomu rozwoju gospodarczego obszarów problemowych na przykładzie wybranych podregionów granicznych Polski i Słowacji. W pracy podjęta została także próba oceny, czy położenie geograficzne klasyfikujące obszary przygraniczne jako obszar problemowy – jest przeszkodą w ich dynamicznym rozwoju.

Autorzy dla realizacji założeń niniejszej publikacji, przeprowadzili analizę statystyczną na poziomie podregionów (jednostki NUTS 3) z wykorzystaniem jednej z metod taksonomicznych, którą opisano w dalszej części opracowania. Zmiany, jakie zaszły w latach 2004-2013 w gospodarce obszarów przygranicznych wybranych dwóch Państw Unii Europejskiej, zaprezentowano na podstawie wyników badań dokonanych wśród sześciu podregionów granicznych Polski i Słowacji (na linii granicznej obu tych państw): podregionu nowosądeckiego, oświęcimskiego, bielskiego oraz Kraju Žilinskýego i Prešovskýego.

1. Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów przygranicznych Polski i Słowacji w latach 2004-2013

W celu dokonania oceny poziomu rozwoju gospodarczego obszarów przygranicznych Polski i Słowacji uwzględniono następujące grupy tematyczne danych statystycznych: rachunki regionalne, rynek pracy, wynagrodzenia, przedsiębiorczość, turystyka, infrastruktura, demografia oraz warunki życia ludności.

W trakcie kompletowania danych statystycznych napotkano na istotne trudności w pozyskaniu części informacji. W przeprowadzonej analizie wykorzystano zatem dane udostępniane przez GUS, Eurostat oraz Urząd Statystyczny Republiki Słowackiej.

Wykaz cech statystycznych przyjętych w ramach poszczególnych komponentów przedstawia tab.1.

Wstępnie wyznaczona liczba 19 cech została zmodyfikowana za pomocą metody dendrytu. Wartość krytyczna współczynnika korelacji przyjęta w założeniach pozwoliła wyeliminować cechy, które wskazywały na zbyt wysokie skorelowanie. Użytkowano w ten sposób listę wskaźników diagnostycznych wykorzystanych w badaniu.

Analiza i ocena poziomu rozwoju wybranych podregionów została przeprowadzona z zastosowaniem metody taksonomicznej z wykorzystaniem dziesięciu parametrów:

Cechy statystyczne opisujące sytuację gospodarczą na poziomie podregionów

Grupa	Cechy
Rachunki regionalne	PKB <i>per capita</i> w € Dynamika PKB <i>per capita</i> w € w latach 2004-2013 Wartość dodana brutto na 1 zatrudnionego w tys. €
Rynek pracy	Udział ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym Stopa bezrobocia rejestrowanego
Wynagrodzenia	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w €
Przedsiębiorczość	Podmioty gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców Udział podmiotów gospodarczych sektora prywatnego w liczbie przedsiębiorstw ogółem Udział MSP w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem Wskaźnik przedsiębiorczości*
Turystyka	Liczba turystycznych obiektów noclegowych na 1000 mieszkańców Liczba udzielonych noclegów w ciągu roku w turystycznych obiektach noclegowych na 1000 mieszkańców Korzystający z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych na 1000 mieszkańców
Infrastruktura	Długość dróg gminnych i powiatowych w km ² na 100 km ²
Demografia	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców Saldo migracji na 1000 mieszkańców Indeks starzenia się społeczeństwa
Warunki życia ludności	Mieszkania oddane do użytku na 1000 mieszkańców

* Szczegółowy opis wskaźnika przedsiębiorczości zaprezentowano w dalszej części opracowania.
Źródło: Opracowanie własne (tab. 1-3).

- X1 Dynamika PKB *per capita* w € w latach 2004-2013;
- X2 Wartość dodana brutto na 1 zatrudnionego w tys. €;
- X3 Stopa bezrobocia rejestrowanego;
- X4 Udział MSP w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem;
- X5 Wskaźnik przedsiębiorczości;
- X6 Liczba turystycznych obiektów noclegowych na 1000 mieszkańców;
- X7 Liczba udzielonych noclegów w ciągu roku w turystycznych obiektach noclegowych na 1000 mieszkańców;
- X8 Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców;
- X9 Indeks starzenia się społeczeństwa;
- X10 Mieszkania oddane do użytku na 1000 mieszkańców.

Do realizacji tego celu wybrano miary wzorca rozwoju¹ [Hellwig 1968, s. 307-326]. Opis liczbowy zbioru obiektów podlegających niniejszemu badaniu przygotowany został w formie macierzy obserwacji, natomiast dla ujednolicenia zmiennych diagnostycznych, dokonano normalizacji cech przez ich standaryzację wykorzystując tzw. formułę zero-jedynkową, uwzględniającą średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe zbioru wartości standaryzowanej cechy². Przez dokonanie stosownych obliczeń otrzymano macierz standaryzowanych wartości cech Z . Analiza taksonomiczna została przeprowadzona z wykorzystaniem metodologii zintegrowanej³, w której jako przedmiot porządkowania i klasyfikacji zastosowano zbiór tzw. obiektookresów, czyli obiektów przestrzennych z wszystkich analizowanych okresów, dla których dysponowano odpowiednimi danymi – cechami [Zeliaś 2000, s. 98]. Wyznaczono macierz standaryzowanych cech Z , następnie określono wzorzec rozwoju⁴ oraz wskaźniki syntetyczne dla każdego analizowanego obszaru przygranicznego.

Do klasyfikacji obszarów przygranicznych według poziomu rozwoju wykorzystano dwa parametry miernika taksonomicznego, tj. średnią arytmetyczną i odchylenie standardowe. Na tej podstawie wyodrębniono przedziały klasowe (grupy podregionów), co prezentuje tab. 2⁵.

¹ Jest to jedna z powszechnie stosowanych metod taksonomicznych, w której miarę agregatową oblicza się jako syntetyczny wskaźnik taksonomicznej odległości danego obiektu od teoretycznego wzorca rozwoju. Metoda wzorca rozwoju pozwala uporządkować zbiór obiektów P_i (gdzie: $i = 1, 2, \dots, n$), z których każdy jest opisany zbiorem m cech diagnostycznych, mających charakter stymulant lub destymulant.

² Standaryzacja metodą zero-jedynkową – rodzaj normalizacji zmiennej losowej, w wyniku której zmienna uzyskuje średnią wartość oczekiwaną zero i wariancję jeden. Najczęściej spotykanym sposobem standaryzacji jest tzw. standaryzacja Z , wyrażana wzorem:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{s_j}$$

gdzie:

x_{ij} – zmienna standaryzowana

\bar{x} – średnia z populacji

s_j – odchylenie standardowe populacji

³ W podejściu zintegrowanym wykonywana jest jedna analiza, a punkt wyjścia stanowi przekształcona macierz danych o postaci: $X = [x_{ij}]$ ($i = 1, 2, \dots, n^*k; j = 1, 2, \dots, m$).

W porządkowaniu oraz klasyfikacji podawany jest zbiór o wymiarach n^*k „obiektookresów”, który scharakteryzowany jest m -elementowym zestawem cech diagnostycznych.

⁴ Abstrakcyjny obiekt P_0 o współrzędnych standaryzowanych $z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0j}$, gdzie: $z_{0j} = \max\{z_{ij}\}$, gdy z_{ij} jest stymulantą oraz $z_{0j} = \min\{z_{ij}\}$, gdy z_{ij} jest destymulantą. Wzorzec stanowi hipotetyczny obszar o najlepszych zaobserwowanych wartościach zmiennych.

⁵ Dla każdego obiektu P_i (obszaru) wyznaczono odległość od wzorca d_i zgodnie z formułą:

$$d_i = 1 - \frac{D_{i0}}{D_0}, \quad (i = 1, 2, \dots, n), \quad \text{gdzie: } d_{i0} - \text{odległość od wzorca, } d_0 - \text{wartość normująca.}$$

Mając na uwadze, że miernik taksonomiczny d_i przyjmuje wartości z przedziału $(0; 1)$, im bardziej wartości cech są zbliżone do wzorca, tym poziom rozwoju jest wyższy, a im bardziej oddalone – tym poziom rozwoju gospodarczego jest niższy.

Miary odległości od wzorca

Klasy	Odległość od wzorca	Wartość d_i
I – wysoki poziom rozwoju	$d_i > \bar{d}_i + s_{di}$	(0,37; 1,00)
II – średni poziom rozwoju	$\bar{d}_i - s_{di} < d_i \leq \bar{d}_i + s_{di}$	(0,16; 0,37)
III – niski poziom rozwoju	$d_i \leq \bar{d}_i - s_{di}$	(0,00; 0,16)

d_i – wartość miernika syntetycznego,

\bar{d}_i – średnia arytmetyczna wskaźnika syntetycznego d_i ,

s_{di} – odchylenie standardowe d_i .

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają stwierdzić, że najlepiej rozwiniętym obszarem przygranicznym Polski i Słowacji jest podregion bielski, który w analizowanym okresie (2004-2013) w stosunku do innych podregionów charakteryzował się najwyższym poziomem rozwoju (z wyjątkiem 2009, 2012 oraz 2013 r.). Obliczone wskaźniki dla tego obszaru mieściły się w przedziale 0,28–0,47 (tab. 3).

Obszarami przygranicznymi wykazującymi względnie najniższy poziom rozwoju gospodarczego okazały się z kolei podregion krośnieński, oświęcimski oraz Kraj Prešovský. Są to obszary, które w najmniejszym stopniu wykorzystują szansę rozwoju wynikającą z przygranicznego położenia⁶, co może być skutkiem relatywnie niewielkiej liczby przejść granicznych na tych terenach. Można zaobserwować także (mimo wskazanych trzech przedziałów klasowych) istotne rozbieżności w wartościach wskaźników rozwoju dla poszczególnych obszarów przygranicznych. W latach 2004-2013 mieszczą się one w przedziale od 0,03-0,47.

Zauważa się ponadto, że liczba badanych jednostek w poszczególnych klasach zmieniała się w analizowanym okresie. Zarówno w pierwszym (2004), jak i w ostatnim badanym roku (2013) występowały dwie grupy podregionów: o średnim oraz niskim poziomie rozwoju. W 2004 r. średnim poziomem rozwoju cechowały się: podregion nowosądecki, bielski, Kraj Žilinský i Kraj Prešovský, natomiast niskim poziomem rozwoju odznaczały się wówczas: podregion oświęcimski, a także krośnieński. Z kolei w 2013 r. pięć analizowanych jednostek NUTS 3 (podregion nowosądecki, oświęcimski, bielski, krośnieński oraz Kraj Prešovský) charakteryzowało się średnim poziomem rozwoju, zaś za obszar o niskim poziomie rozwoju uznano w tym okresie jeden podregion – Kraj Žilinský. Jedynie w latach 2005, 2007, 2008 oraz 2010 zaklasyfikowano badane obszary do trzech przedziałów klasowych (wysoki, średni, niski) pod względem wartości wskaźnika poziomu rozwoju.

⁶ Jedną z korzyści wynikających z przygranicznego położenia jest rozwój stosunków przygranicznych (co ma zarówno podłoże ekonomiczne, społeczne, polityczne, jak również organizacyjne i przyrodnicze), które w znacznym stopniu stymulują rozwój gospodarczy.

Tabela 3

Poziom rozwoju obszarów przygranicznych Polski i Słowacji w latach 2004-2013

L.p.	Obszary przygraniczne	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	podregion nowosądecki	0,18	0,22	0,24	0,33	0,42	0,24	0,35	0,32	0,37	0,36
2.	podregion oświęcimski	0,15	0,22	0,20	0,24	0,27	0,12	0,19	0,18	0,19	0,19
3.	podregion bielski	0,34	0,38	0,36	0,43	0,47	0,28	0,39	0,34	0,32	0,30
4.	podregion krośnieński	0,03	0,10	0,14	0,22	0,23	0,06	0,19	0,16	0,16	0,18
5.	Kraj Žilinský	0,27	0,32	0,34	0,40	0,44	0,33	0,36	0,28	0,23	0,06
6.	Kraj Prešovský	0,19	0,23	0,22	0,32	0,29	0,18	0,23	0,23	0,21	0,27

Obszary o najwyższym poziomie rozwoju

Obszary o średnim poziomie rozwoju

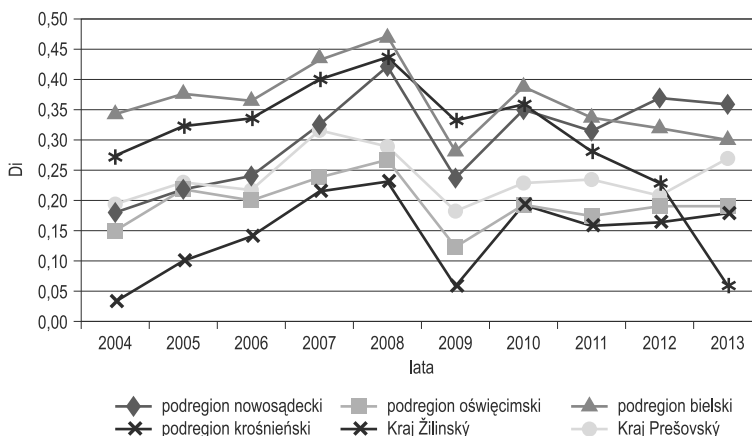
Obszary o najniższym poziomie rozwoju

Warto zauważyć, że w ciągu dziesięciu analizowanych lat (2004-2013), niemal wszystkie podregiony (z wyjątkiem Kraju Žilinskýego) zanotowały istotny wzrost wskaźnika rozwoju, zaś najkorzystniejszym okresem okazały się w tym względzie lata 2007-2012 (z wyjątkiem 2009 r. oraz w przypadku niektórych podregionów – również 2011 r.). Szczegółowo te zależności obrazuje ryc. 1, która przedstawia dynamikę zmian wskaźnika rozwoju dla wszystkich sześciu podregionów.

Analiza dynamiki rozwoju dla poziomu rozwoju gospodarczego obszarów przygranicznych Polski i Słowacji pozwala zauważyć trzy istotne zależności. W pierwszej kolejności należy wskazać na lata 2004-2008, kiedy względem wszystkich badanych podregionów (poza Krajem Prešovským w 2008 r.) odnotowano wzrost wskaźnika rozwoju. Największy spadek wartości omawianego wskaźnika obserwowano zaś w 2009 r. Dokonując próby wyjaśnienia tego zjawiska, należy wskazać na koncentrację skutków spowolnienia gospodarczego, odczuwalnego w tym okresie w największym stopniu. Niemniej, dokładniej tę sytuację może wyjaśnić analiza wartości mierników szczegółowych przeprowadzona w drugiej części opracowania.

W odniesieniu do omawianego zagadnienia zauważa się także, że wyróżniającymi się wartościami wskaźnika dynamiki, wśród wszystkich badanych jednostek NUTS 3 w latach 2004-2013, charakteryzował się podregion krośnieński (mimo relatywnie niskiego względem innych podregionów wskaźnika rozwoju), dla którego wartość omawianego wskaźnika w 2013 r. w stosunku do 2004 – zwiększyła się ponad czterokrotnie. Jedną z najwyższych wartości wskaźnika dynamiki osiągnął również podregion nowosądecki (dla którego w 2013 r. w stosunku do 2004 wskaźnik rozwoju zwiększył się o blisko 99%) oraz Kraj Prešovský, który w 2013 r. w odniesieniu do 2004 odnotował wzrost poziomu rozwoju o blisko 40%. Zwiększeniem wskaźnika

Ryc. 1. Dynamika wskaźników poziomu rozwoju badanych obszarów przygranicznych w latach 2004-2013

Źródło: Opracowanie własne (ryc. 1, 3).

rozwoju w ostatnim analizowanym okresie w porównaniu do 2004 r. cechował się także podregion oświęcimski, który wykazywał jego wzrost o 26%.

Wyjątek stanowi Kraj Žilinský (dla którego wartość wskaźnika rozwoju w 2013 w stosunku do 2004 zmniejszyła się o blisko 79%) oraz podregion bielski, który mimo wysokiego wskaźnika poziomu rozwoju względem pozostałych analizowanych jednostek, w ostatnim badanym okresie (2013 r.) w odniesieniu do 2004 r. wyróżniał się zmniejszeniem wskaźnika rozwoju o ok. 13%.

Uszczegółowiając analizę dynamiki, dla każdego badanego podregionu Polski i Słowacji zbadano prawdopodobieństwo wystąpienia zmian wskaźnika rozwoju tych obszarów do 2020 r. z wykorzystaniem linii trendu oraz współczynnika determinacji⁷. Niemniej jednak, ze względu na zbyt słabe (w przypadku kilku podregionów) dopasowanie

⁷ R^2 (ang. *r square*) współczynnik determinacji. Miara oceny dopasowania funkcji regresji do danych empirycznych. Informuje jaka część zmienności zmiennej objaśnianej Y – została wyjaśniona przez zmienność zmiennej objaśniającej X . Współczynnik determinacji oblicza się według wzoru:

$$R^2 = \frac{\sum_{i=1}^N (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}$$

gdzie: y_i – wartości empiryczne zmiennej Y ($i=1, \dots, N$), \hat{y}_i – wartości teoretyczne zmiennej Y ($i=1, \dots, N$) wyznaczone na podstawie linii regresji, N – liczebność próby (szereg szczegółowy).

Ponadto, prawdziwe są zależności: $R^2=1-\varphi^2$ (współczynnik zbieżności), $R^2=r_{YX}^2$ (współczynnik determinacji).

Wartość współczynnika determinacji mieści się w przedziale [0; 1]. Im wyższa wartość, tym lepsze dopasowanie linii regresji do danych empirycznych. Przy drugiej wartości skrajnej, jeżeli współczynnik wyznaczania ma wartość 0, równanie regresji nie jest pomocne w obliczaniu prognozowanej wartości Y .

trendu do danych empirycznych, w niniejszym opracowaniu ostatecznie nie uwzględniono uzyskanych wyników dotyczących prognoz.

2. Analiza wybranych mierników rozwoju gospodarczego w kontekście przeprowadzonych badań

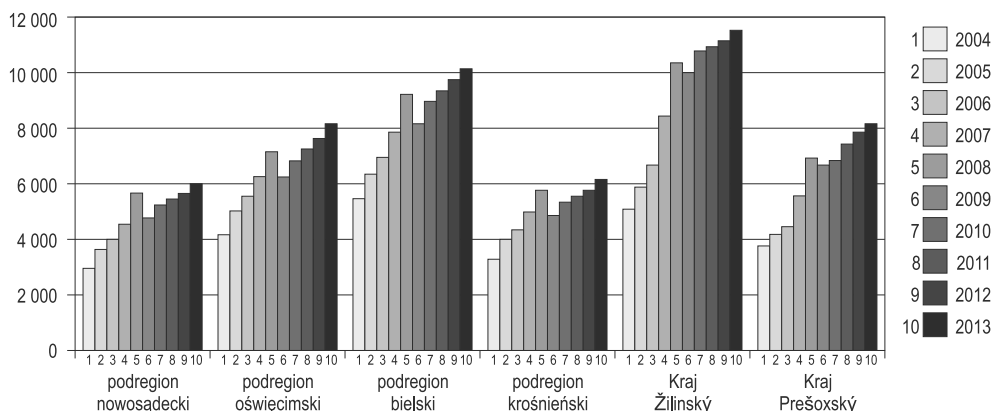
Przeprowadzona w opracowaniu ocena poziomu rozwoju gospodarczego została uszczegółowiona przez dokonanie analizy kilku wybranych wskaźników cząstkowych, które w ogólnym wnioskowaniu wchodziły w skład cech diagnostycznych wykorzystanych do zbadania sytuacji gospodarczej na poziomie podregionów.

Z grupy cech statystycznych, dla których pozyskano dane statystyczne najlepiej obrazującymi zależności między badanymi obszarami są PKB oraz wskaźnik przedsiębiorczości. Uzupełnieniem analiz będzie ocena kształtowania się wskaźnika migracji, będącego pochodną jakości życia w podregionach.

Ponieważ PKB *per capita* jest jednym z podstawowych mierników rozwoju gospodarczego, który obrazuje rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej oraz jego potencjał gospodarczy, dokonując przewidywań w zakresie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów przygranicznych warto przyjrzeć się jego wartościom w omawianym okresie. Zmiany w efektywności gospodarowania mierzone wielkością PKB *per capita*, jakie dokonały się na badanych obszarach przygranicznych Polski i Słowacji w latach 2004-2013 ilustruje ryc. 2.

Najwyższe wartości PKB na mieszkańca w każdym analizowanym okresie wykazywał Kraj Žilinský (między 5 100 a 11 600 €) oraz podregion bielski, dla którego PKB *per capita* mieścił się w przedziale 5 500 a 10 200 €. Warto zwrócić uwagę, że o ile w przypadku podregionu bielskiego wysoki poziom PKB na mieszkańca koreluje z wysokim syntetycznym wskaźnikiem rozwoju, o tyle zestawienie wartości PKB *per capita* dla Kraju Žilinskýego z miernikiem syntetycznym nie wykazuje jednoznacznie już tej zależności. Najniższym z kolei poziomem rozwoju gospodarczego mierzonym wielkością PKB *per capita* oraz tempem wzrostu PKB charakteryzował się w latach 2004-2013 podregion krośnieński, którego wartość PKB na mieszkańca w analizowanym okresie mieściła się w przedziale 3 300-6 200 €. W zaprezentowanym wykresie dotyczącym PKB *per capita* widoczny jest również spadek jego poziomu w każdym badanym podregionie przygranicznym w 2009 r., który był odzwierciedleniem najsilniejszego wówczas oddziaływania okresu spowolnienia gospodarczego w Europie (o czym wspomniano już we wcześniejszych rozważaniach).

Koncentrując uwagę na ostatnim analizowanym okresie (2013 r.), warto również odnieść się do średniej wartości tego wskaźnika w Polsce oraz na Słowacji. Obserwuje się bowiem, że obszary przygraniczne obu tych krajów cechują się zazwyczaj

Ryc. 2. PKB *per capita* w € w latach 2004-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostatu oraz Urzędu Statystycznego Republiki Słowackiej za lata 2004-2013 (ryc. 2-4).

relatywnie niższym wskaźnikiem PKB na 1 mieszkańca w stosunku do średniej krajowej (Polska – ok. 10 150 €, Słowacja – 13 600).

Wartością PKB *per capita* znajdującą się poniżej średniej krajowej dla Polski charakteryzował się podregion nowosądecki (6 100 €), oświęcimski (8 200 €) oraz krośnieński (6 200 €). Największe różnice wykazuje w tym aspekcie podregion nowosądecki oraz krośnieński, których wartość PKB *per capita* była w 2013 r. niższa od średniej krajowej o ponad 4 000 €. Zaś wartość omawianego wskaźnika najbardziej zbliżoną do średniej (wyższą o ok. 50 €) osiągnął w 2013 r. podregion bielski (10 200 €).

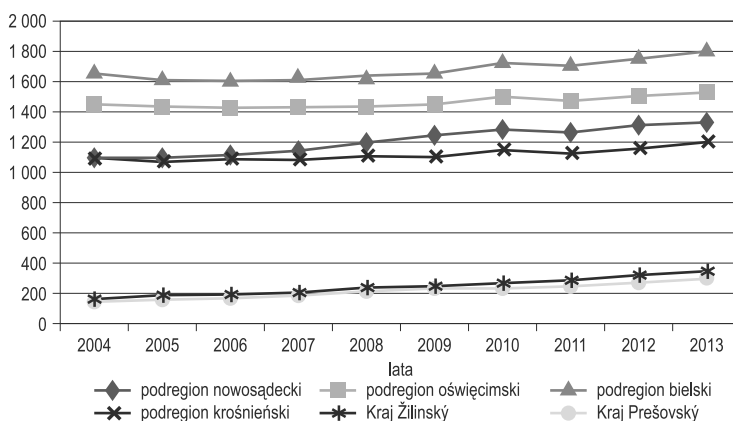
Porównując natomiast PKB *per capita* dla Słowacji do jego wartości w podregionach przygranicznych można stwierdzić, że największą rozbieżność względem średniej krajowej wykazuje Kraj Prešovský (ponad 5 000 €), który w 2013 osiągnął PKB na jednego mieszkańca w wysokości 8 200 €. Znacznie wyższą wartością analizowanego wskaźnika (jednak również niższą od średniej krajowej) cechował się z kolei Kraj Žilinský (11 600 €).

Biorąc pod uwagę dynamikę zmian PKB *per capita* w badanych podregionach wskazuje się na ich porównywalny przyrost, mieszczący się w przedziale od 0%-3% w latach 2004-2008. Wyjątkiem był rok 2009, w którym dla każdej analizowanej jednostki odnotowano zmniejszenie wartości PKB na 1 mieszkańca od 4% (w Kraju Žilinským) do 16% (w podregionie krośnieńskim i nowosądeckim). Z kolei w okresie 2010-2013 wskazuje się na względną stabilność, a nawet ponowny przyrost wartości omawianego wskaźnika w każdym podregionie przygranicznym (od 3 do 8%).

Istotną rolę w procesie rozwoju gospodarczego odgrywa również rozwój przedsiębiorczości, która uważana jest też jako kluczowy warunek osiągnięcia konkurencyj-

ności gospodarki danego kraju⁸. Poziom przedsiębiorczości⁹ dla obszarów przygranicznych Polski i Słowacji prezentuje ryc. 3.

Najwyższą wartością wskaźnika przedsiębiorczości w latach 2004-2013 cechował się podregion bielski (jego wartość mieściła się w przedziale od 1607-1792), co znajduje odzwierciedlenie również w wysokim poziomie rozwoju gospodarczego względem pozostałych badanych podregionów. Najniższą zaś wartością omawianego wskaźnika charakteryzował się Kraj Prešovský (133-284), który w analizowanym okresie odznaczał się także średnim poziomem rozwoju. Niewiele wyższy wskaźnik obserwujemy w Kraju Žilinským (152-354). Interesująco przedstawia się także poziom przedsiębiorczości dla podregionu krośnieńskiego, który mimo relatywnie wysokiej wartości wskaźnika przedsiębiorczości (między 1084 a 1187) w każdym analizowanym okresie (2004-2013), wyróżniał się także najniższym poziomem rozwoju gospodarczego wśród wszystkich badanych podregionów.

Ryc. 3. Wskaźnik przedsiębiorczości w latach 2004-2013

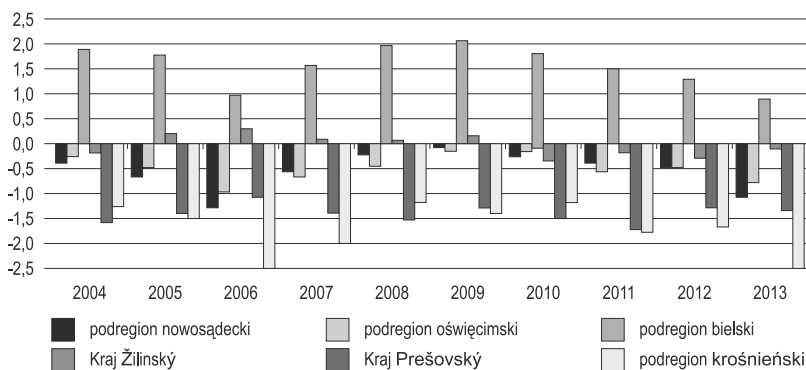
⁸ W literaturze nie ma zgodności poglądów, co do pojęcia *przedsiębiorczość*, powodując powstanie istotnych rozbieżności w jej definiowaniu. Przedsiębiorczość jest wielowymiarowym zjawiskiem wymagającym interdyscyplinarnego podejścia i przez to tworzącego konieczność zawarcia pewnego kompromisu w jej formułowaniu przez przedstawicieli różnych dziedzin naukowych [Duraj, Papiernik-Wojdera 2010, s. 18-19]. *Przedsiębiorczość* w niniejszym opracowaniu rozpatrywana jest według jednej z współczesnych koncepcji definiującej *przedsiębiorczość* – jako proces wykorzystywania szans i zagrożeń oraz dostępnych zasobów do tworzenia i (lub) rozwoju firmy, a co za tym idzie – regionu oraz jako proces inicjowania i wprowadzania zmian, zanikający okresowo do czasu pojawienia się nowych inicjatyw [Targalski 1999, s. 85].

⁹ Wskaźnik przedsiębiorczości wyrażany liczbą aktywnych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym:

$$WP = \frac{P}{L} \times 10\,000$$

gdzie:

WP – wskaźnik przedsiębiorczości; P – liczba aktywnych MSP ; L – liczba ludności w wieku produkcyjnym.

Ryc. 4. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w latach 2004-2013

Dokonując analizy wybranych mierników rozwoju gospodarczego należy także zwrócić uwagę na saldo migracji w podregionach (ryc. 4)¹⁰.

Wartości wskaźnika salda migracji w latach 2004-2013 w badanych podregionach są wyraźnie zróżnicowane. Ponadto, z roku na rok obserwuje się systematyczny spadek wartości wskaźnika salda migracji dla omawianych obszarów przygranicznych, co może skutkować ich postępującą depopulacją.

Saldo migracji w podregionie o najwyższym (spośród analizowanych obszarów) poziomie rozwoju w latach 2004-2013, wykazywało również relatywnie wysokie wartości (podregion bielski). W każdym badanym okresie saldo migracji na 1000 mieszkańców dla tego obszaru, jako jedyne spośród wszystkich analizowanych jednostek NUTS 3 – było dodatnie (0,9-2,1). W kontekście prezentowanych danych, można także zauważyć, że najniższym saldem migracji (od -1,2 do -2,5) odznaczał się podregion krośnieński, który charakteryzował się także najniższym wskaźnikiem poziomu rozwoju w latach 2004-2013.

Podsumowanie

Podjęte w opracowaniu rozważania dotyczące analizy poziomu rozwoju gospodarczego wybranych obszarów przygranicznych wskazują na jego znaczne zróżnicowanie w wybranych jednostkach przestrzennych. Niemniej jednak, przeprowadzona analiza poszczególnych wskaźników makroekonomicznych obszarów przygranicznych na poziomie NUTS 3 nie wskazuje jednoznacznie, że ich położenie geograficzne jest przeszkodą w dynamicznym rozwoju analizowanych podregion-

¹⁰ Zachowania migracyjne są w znacznym stopniu uwarunkowane geopolitycznie i poza szczególnymi wydarzeniami, takimi jak np. występowanie konfliktów zbrojnych, migracje związane są z tworzeniem i rozwojem regionów geopolitycznych. W ramach tego typu uwarunkowań głównym motywem migracyjnym jest zróżnicowanie procesów ekonomicznych występujących na tych obszarach.

nów. Zważywszy na możliwość podejmowania przez nie współpracy transgranicznej w wymiarze gospodarczym, kulturowym i instytucjonalnym, przygraniczne położenie może wręcz być czynnikiem, na podstawie którego obszary te mogłyby zdynamizować swój rozwój.

Jednocześnie można wnioskować, że bliskość granicy pozostaje często obszarem niewykorzystanej szansy, a także, niski poziom rozwoju gospodarczego skupia się przede wszystkim we wschodniej części badanych obszarów. Podregiony te zatem wymagają skutecznego planowania przestrzennego, zapewniającego możliwość realizacji ważnych wspólnych inwestycji, będących podstawą ich długofalowego rozwoju gospodarczego, zwłaszcza że stymulują go działania zintegrowane na każdym poziomie planowania, uwzględniające zarówno narzędzia polityki regionalnej, jak i przestrzennej.

Współcześnie, obszary problemowe, w tym obszary przygraniczne, nabierają coraz większego znaczenia w polityce regionalnej. Jednak przeszkodę w podejmowaniu wspólnej polityki regionalnej obszarów przygranicznych nadal stanowią bariery natury prawnej, wynikające z odmiennych systemów planowania rozwoju oraz innego systemu instytucjonalnego i gospodarczego. Dlatego też aktywność współpracy bilateralnej w zakresie transgranicznego planowania rozwoju oraz działań rozwojowych jest w dalszym ciągu niewielka.

Przeprowadzona w opracowaniu analiza pozwoliła na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Cztery, spośród sześciu badanych podregionów odnotowało w badanym okresie 2004-2013 wzrost wskaźnika rozwoju:
 - największym wzrostem wartości wskaźnika rozwoju w 2013 r. względem 2004 charakteryzował się podregion krośnieński (wzrost o 422%) oraz podregion nowosądecki (wzrost o 99%);
 - relatywnie dużym zwiększeniem wartości wskaźnika rozwoju cechował się Kraj Prešovský (wzrost o 40%) podregion oświęcimski (wzrost o 26%);
 - zmniejszenie wartości wskaźnika rozwoju odnotowano dla Kraju Žilinskýego (spadek o 79%) oraz podregionu bielskiego (spadek o 13%);
2. Analiza wartości wskaźników dynamiki pozwala wyodrębnić trzy okresy:
 - 2004-2008 – względem wszystkich badanych podregionów (poza Krajem Prešovským w 2008 r.) odnotowano wzrost wskaźnika rozwoju;
 - 2009 – względem wszystkich badanych podregionów zaobserwowano największy spadek wartości wskaźnika rozwoju, będący skutkiem spowolnienia gospodarczego odczuwalnego w tym okresie w największym stopniu;
 - 2010-2013 – względem wszystkich podregionów przygranicznych (poza Krajem Žilinským oraz podregionem bielskim, dla których wskaźnik był niższy niż w latach 2004-2008) odnotowano wzrost wskaźnika rozwoju.
3. Analiza kształtowania się PKB *per capita* w badanych podregionach w latach 2004-2013 pozwala zauważyć następujące zależności:

- obszary przygraniczne Polski i Słowacji cechują się zazwyczaj relatywnie niższym wskaźnikiem PKB na 1 mieszkańca w stosunku do średniej krajowej (Polska – ok. 10 150 €, Słowacja – 13 600 €);
 - wartościami PKB *per capita* znajdującymi się poniżej średniej krajowej dla Polski wyróżniają się podregiony: nowosądecki (6 100 €), oświęcimski (8 200 €) oraz krośnieński (6 200 €), a najbardziej zbliżoną do średniej osiągnął podregion bielski (10 200 €);
 - wartościami PKB *per capita* znajdującymi się poniżej średniej krajowej dla Słowacji odznacza się zarówno Kraj Prešovský (8 200 €), jak i Kraj Žilinský (11 600 €).
4. Poziom przedsiębiorczości w badanych podregionach przygranicznych w latach 2004-2013 był znacznie zróżnicowany:
- najwyższą wartością wskaźnika przedsiębiorczości cechował się podregion bielski (1607-1792);
 - najniższą wartością wskaźnika charakteryzował się Kraj Prešovský (133-284) oraz Kraj Žilinský (152-354).
5. Saldo migracji w podregionach stanowiące odzwierciedlenie poziomu zadowolenia z jakości życia ich mieszkańców wskazuje na jego wyraźne zróżnicowanie w latach 2004-2013:
- najwyższym saldem migracji w każdym badanym okresie wskazującym także na wysoki poziom zadowolenia z jakości życia – charakteryzuje się podregion bielski (od 0,9 do 2,1) oraz Kraj Žilinský (od -0,38 do 0,3);
 - najniższym saldem migracji cechował się podregion krośnieński (-1,2 ; -2,5);
 - obserwuje się systematyczny spadek wartości wskaźnika salda migracji dla wszystkich omawianych obszarów przygranicznych, co może skutkować ich postępującą depopulacją.

Literatura

- Ciok S., 1994, *Wybrane obszary problemowe Polski Południowo-Zachodniej*. Acta Univ. Wratisl., 1631, Studia Geograficzne, 62, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Duraj J., Papiernik-Wojdera M., 2010, *Przedsiębiorczość i innowacyjność*. Difin, Warszawa.
- Ekspertyza – Wyzwania i cele dla programów współpracy transgranicznej z udziałem Polski po 2013 r.*, 2012, EGO – Evaluation for Government Organizations s.c., Warszawa.
- Gorzym-Wilkowski W. A., 2005, *Region transgraniczny na tle podstawowych pojęć geograficznych – próba syntezy*. Przegląd Geograficzny, t. 77, z. 2.
- Hellwig Z., 1968, *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologii podziału kraju ze względu na poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*. „Przegląd Statystyczny”, t. 15, nr 4.
- Kosiedowski W., Słowińska B., 2009, *Podstawowe zagadnienia współpracy transgranicznej w warunkach integracji Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Pogranicze w trakcie*

- przemian. Rozwój i współpraca transgraniczna regionów Polski Wschodniej i państw sąsiednich w kontekście integracji europejskiej*, W. Kosiedowski (red.). Wyd. Naukowe UMK, Toruń.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2012, MRR, Warszawa.
- Kozak M., Pyszkowski A., Szewczyk R., 1998, *Słownik rozwoju regionalnego*. Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2020*, 2010, MRR, Warszawa.
- Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007-2013*, 2007, Komisja Europejska, Bruksela.
- Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2014-2020*, 2014, Projekt przedłożony Komisji Europejskiej, Bruksela.
- Rykiel Z., 1990, *Region przygraniczny jako przedmiot badań geograficznych*. Przegląd Geograficzny, t. 62, z. 3-4.
- Szlachta J., 1984, *Wschodnie tereny przygraniczne jako obszar problemowy*. „Gospodarka Planowa”, nr 12.
- Targalski J., 1999, *Regionalny system innowacji – Małopolska*. Zeszyty naukowe, nr 529, Prace z zakresu przedsiębiorczości, AE, Kraków.
- Ustawa z 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*. Dz.U. z 2003 r. nr 80, poz. 717 z późn. zm.
- Więckowski M., 2004, *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*. Prace Geograficzne, 195, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Winiarski B., 1976, *Polityka regionalna*. PWE, Warszawa.
- Zagożdżon A., 1988, *Kilka uwag o obszarach problemowych*, [w:] *Gospodarka przestrzenna, region, lokalność*. Biuletyn KPZK PAN, z. 138, Warszawa.
- Zeliaś A. (red.), 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. AE, Kraków.
- <http://stat.gov.pl>.
- <http://slovak.statistics.sk>.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.